

Gagy József

Sztrátya Domokos archívuma. Van, vagy nincs?

Ebben az írásban egy terepen történt, általam végzett, kutatásmódszertani szempontból kérdéses beavatkozásról, és ennek körülményeiről szeretnék beszámolni, valamint lehetséges következményeiről beszélni. 2014 őszén, anélkül, hogy előzetesen tájékoztattam volna a kutandó alany, Sztrátya Domokos előéletéről, hosszabb beszélgetéssorozatba kezdtem vele. Az indok az volt, hogy ő egy másik, az év nyarán elhunyt alanyom, Balogh Pál generációs kortársa, barátja volt, és a döntést megerősítő érv pedig az, hogy első pillanattól szívesen szóbaállt, beszélgettem velem. Sztrátya Domokos életútját a továbbiakban részletesen ismertetem. A beavatkozás pedig az volt, hogy miután a beszélgetés során kiderült, hogy nemcsak író-olvasó ember, hanem „képzett levéltáros” is, nemcsak javasoltam, hogy szedjük össze egy helyre a házban, padlájában, asztalfiókban, TV alatti polcon, meg a gabonás padlásán levő iratait, hanem könyvespolcot, gyűjtőmappákat, irattartókat vittem neki, és az iratait – adott esetben erőtlén és talán csak látszat-tiltakozása, de tiltakozása ellenére – oda csoportosítottam. Azaz: szerteszét levő, számomra áttekinthetetlen irataiból létrehoztam egy olyan együttest, amelyet már rendezni, majd áttekinteni, és eszerint használni lehet nekem, meg másoknak is. De nem fogtam neki az iratok leltározásának és rendezésének.

A kérdés, amire válaszolni szeretnék ebben az írásban: jelen pillanatban, ebben az állapotában irattára, vagy archívuma van ezek szerint Sztrátya Domokosnak?

Először úgy gondoltam, elég, ha ismerem a terepen feltárható valóságot, azt, ami Sztrátya Domokos házában, papírjaival kapcsolatban tapasztalható, ha ismerem Sztrátya Domokos írott és nyomtatott papírjaival kapcsolatos viselkedését, véleményét. De rá kellett jönnöm, hogy ha írni akarok erről, akkor hasznosak, sőt megkerülhetetlenek a levéltári terminológiai kérdésekben való tájékozódás. Az indító kijelentésem ugyanis ez volt: Sztrátya Domokosnak van irattára, de nincs archívuma. Dehát mi is az, hogy irattár, mi az, hogy archívum?

A kijelentésemet arra alapoztam, amit Vajda András könyvében olvastam: ő a sáromberki falusi családok környezetében megtalálható, általa vizsgált iratokat, Bányai Irén nyomán, *parasztirattárak*nak nevezi.¹ Ez a történeti iratok olyan együt-

1 Az írott szövegek rendszere(i), a parasztirattárak című fejezetben: Vajda 2013: 85.

tese, amely a parasztszalád gyűjt, állít elő, használ. A levéltári szakirodalom, a több évszázados gyakorlatok, tapasztalatok eredményeként dolgozta ki, használja a tudományág fogalomrendszerét, ebben az irattár „három fogalmat jelöl: az irattári intézményt, az irattári épületet vagy helyiséget és az irattári anyagot. Az irattárat regisztratúrának is nevezik. Irattárról általában csak szervekkel kapcsolatban szoktak beszélni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy irattárunk csak a szerveknek lehet. Minden iratképző személynek van irattára, mert vannak iratai. De lehet a személyeknek irattári helyiségük, sőt irattári intézményük is.” (Ember 1982: 51.)

Ezek szerint Sztrátya Domokosnak Jobbágyfalván irattára van – abban az értelemben, és amiatt, hogy ő is egy „iratképző személy, akinek vannak iratai”. De egyértelmű, hogy nincs irattári helyisége, ahol ezeket az iratokat tartja, és jogi-gazdasági értelemben nem intézmény az ő irattára. Az is kérdéses, hogy mennyire találó az ő irattárat parasztirattárnak nevezni: ugyanis parasztszaládba született, nőtt fel, de öt gimnáziumi osztályt járt ki (kilenc osztálya volt, szemben az ő környezetében általános hat, hét vagy nyolc osztállyal), kollektivistaként is inkább adminisztrációs, mint kétkezi munkát végzett, majd három évig szövetkezeti, huszonhárom évig állami alkalmazott volt, ma állami nyugdíjas, aki visszakérte, visszakapta a földjeit és gazdálkodott azokon, amíg ehhez ereje volt, és amíg ennek értelmét látta. Tehát itt azt kellene értelmezni, hogy szociális-kulturális szempontból mennyire volt ő parasztnak tekinthető – avagy már kilépett a paraszti sorból, munkás (Villamossági Vállalat alkalmazottja, villanydíjbeszedő, ahogy a környező falvakban megnevezték: *villanyos*) lett. Persze, a meghatározás elvégzése eléggé összetett, figyelmes mérlegelést igényel, és nem biztos, hogy egyértelmű eredményhez vezet. Falusi környezetbe született, méghozzá klasszikus földművelést, termelést-fogyasztást végző család ötödik gyermekeként, akit városi gimnáziumba adtak, de aki – önhibáján kívül álló okokból – nem fejezte be a környezetéből, osztályából való kiemelkedést, és nem lett, szülei szándéka szerint értelmiségi (katolikus pap). Az ötvenes években, a kollektívbe való belépéséig, magángazdálkodó, vagyis a hivatalos besorolás szerint is „dolgozó paraszt”, mégpedig nem kulák, hanem „középparaszt” volt, új lehetőségek csak a kollektív megalakulása után nyíltak számára. Ugyanakkor érdemes azt is figyelembe venni, hogy környezetében, kortársai között alig van hozzá hasonlítható, hiszen ha voltak is, akik ugyanolyan iskolai végzettséggel rendelkeztek, mind ő, azok egy korszakos mobilitási folyamat forgatagában kiemelkedtek közösségükből, városon vállaltak munkát, teremtettek maguknak másféle egzisztenciát. Ő ebből a szempontból „falusi és paraszt” maradt. De van egy olyan tényező, amit irattárról gondolkozva figyelembe kell venni: közelebbi, sőt távolabbi környezetében ő volt az egyetlen, aki valóban levéltári ismeretekkel és gyakorlattal rendelkezett – mondhatni képzett levéltáros volt! Ami a parasztirattárok létrehozóira-tulajdonosaira egyáltalán nem jellemző. Bizonyítható, hogy életének egy adott szakaszában szakszerűen és tudatosan állt neki családi iratainak rendezéséhez, irattár létrehozásához – ami szintén egyedi jelenség. Amit ekkor létrehozott, az bizony irattári anyag, megfelel az Ember Győző lexikonjában olvasható feltételeknek: „Irattári anyag – vagy az irattár mint anyag olyan iratanyag, amelynek provenienciája, azaz irattári jellege és irattári értéke van.

Provenienciája, azaz irattári jellege az olyan iratanyagnak van, amelynek már keletkezése időpontjában meghatározott, rendeltetészerű helye van, amely rendeltetészerűen valamely szervhez vagy személyhez, annak iratai közé, irattárába tartozik. Irattári értéke az olyan iratanyagnak van, amelyet az a szerv vagy személy, amelyhez vagy akihez rendeltetészerűen tartozik, bizonyos ideig megőrzésre érdemesnek tart. Az irattárakban iratanyagon kívül kép-, hang- és audiovizuális dokumentumokat is szoktak őrizni.” (Ember 1982: 51.) Proveniencia: a családnak címzett hivatalos iratok (például adózási, beszolgáltatási, meg közmunkázási-felszólítások), meg azok a feljegyzések, amelyek eleve a családról, a családnak szólnak (mint például azok a falinaptárak, amelyekbe bejelöli az év család számára jelentős eseményeit, például vetés idejét, kisborjú születését, disznóvágást, velük lakó nagybátyja halálát). Hogy megőrzésre alkalmasnak találta ezeket az anyagokat, azaz irattári értéket tulajdonított nekik, az is nyilvánvaló. Az iratokon kívül képeket is megőrzött, de abban a korszakban, amikor életét leélte, falusi környezetben igen kevés képet készítettek egyénekről, családokról – saját arcképeinek sorozata az állami nyilvántartásban, állami szervezetekben való jelenlétet igazoló hivatalos iratokhoz (például személyazonossági) szükséges képekből áll csak össze.

Az irattár létrehozójának a raktározott irataihoz való viszony megértése szempontjából fontos az irattári érték – irattári értéktelenség, azaz a rendezett iratok között meglévő elkülönültség, kettősség ismerete. Ehhez azonban a raktározás mellett szükséges a nyilvántartás is – tudni lehet utólag, hogy mi az, amit kiselejtezett, eldobott. Hát erről ebben az esetben szó sincs: csak az irattári érték-jelleg világos, hiszen az ott van és fellapozható – ami értéktelen volt és elkallódott, szemétkébe került (és beszámolóiból arra lehet következtetni, hogy ilyen is volt jócskán, leginkább nem kéziratok, hanem mindenféle nyomtatott anyagok), azoknak se híre, se nyoma. A Sztrátya Domokos irattára, és megkockáztatom: a paraszti irattárak alapvetően élő- és régi irattárak² keverékei, esetleges, a személyes használatban kialakított jelentések szerint megvalósuló elkülönítésekkel. Sztrátya Domokos a legfontosabb, aktuálisan is használt iratait (földviasszaadás, aktuális gazdálkodás, vásárlások, kifizetett számlák papírjai) a konyhában, a televízió asztalának alsó polcán tartja, újságokkal, más nyomtatványokkal vegyesen. De a szobában, az asztal fiókjában is vannak olyan papírjai, amire időnként szüksége van, amit itt tart (például a kölcsön adott pénzeket nyilvántartó füzet). A rendezettség ebben az esetben nem levéltári leltározás nyomán kialakult, iratkategóriák szerinti, az iratmegőrzés szempontjait (pl. doszárokba, irattartókba való csoportosítás, állandó hőmérséklet, a levegő kis páratartalma) figyelembe vevő rendezettség, hanem csupán térbeli elkülönítés, amit Sztrátya Domokos létrehozott, tud és használ, de ez idegen számára nem tudott, egyértelmű, és az idegen nem tud ezek között a „jelentéssé helyek” között különbséget tenni. Éppen

2 Lásd Ember Győzőnél: „Élő irattár – olyan irattári anyag, amelyre tulajdonosának – rendszerint az azt létrehozó iratképző szervnek vagy személynek – zavartalan működése érdekében még folyamatosan, rendszeresen szüksége van. Az élő irattárat kurrens irattárnak is nevezik. Az élő irattár kifejezést általában akkor használják, amikor az irattárnak két része van, az újabb részt így különböztetik meg a régebitől, a régi irattártól.” (Ember 1982: 53)

ebből a használati formából adódik a dilemma, amit a bevezetőben megfogalmaztam: ez az iratanyag mennyiben irattár, mennyiben archívum? Vagyis: ha én beavatkozom, megszüntetem a fizikai elkülönítéseket, „jelentéshelyek” létrehozott, használt rendszerét, és más – levéltári – rendet/jelentéseket szeretnék kialakítani, akkor az létrehozza-e az archívumot, azaz Sztrátya Domokos a saját irataival kapcsolatosan kialakít-e, létrehoz-e új viselkedésmódokat és viszonyulásokat?

Mindehhez azonban sok előzetes ismeret szükséges. Tudni kell, ki is ez a Sztrátya Domokos, hogyan lett irattáros, hogyan lett saját iratainak rendezője, meg hogyan kényszerült arra, hogy ne legyen saját iratainak rendezője – irattára legyen, de archívuma nem?

Sztrátya Domokos életútja

Sztrátya Domokos apja, Sztrátya Péter az 1880-as években született, és fiatalon részt vett az első világháborúban: *’18-ban szereltek le, ’918-ban, azután nősült, alapított családot. Felesége Demjén Mária, hét gyermekük született, öt érte meg a felnőttkort, 1931-ben született a legkisebb, Domokos. Édesapámnak valamennyi elemi iskolája volt csak. Nem ment el gimnáziumba, közönséges parasztember volt, de szép írása volt, jó írása. A családi birtok közepes nagyságúnak mondható: volt olyan 8-9 hektár, ilyesmi volt szántóterület. S akkor volt 3 párcella, kicsi párcella szőlő, volt vagy 5 és fél hold erdő. Úgyhogy jó kicsi hely, parasztgazdaság volt. Egy állati fogattal meg tudták dolgozni, a család elég erős volt ahhoz.*

Domokosról korán kiderült, hogy igen fogékony, jó eszű gyermek: *a nagyobb testvérektől tudtam írni-olvasni. Azokban az években még arra is emlékeztem, mikor elolvastam 1937, a naptáron, mikor hozták a naptárt újévkor, a 1937-et ki tudtam olvasni. Az apa kortársainak, szomszédoknak, rokonoknak, falusiaknak a véleményeit, paraszti szemléletét és értékeit hamar megismerte, magáévá tette: S aztán sokat beszélgettek itt a kortársaival az ő fogságukról, háborúról, mindenről s azt a politikát valahogy olyan jó kívánatossá tették, nem tudom, hogy fejezzem ki. Nagyon szeretem tudni a dolgokat. Politikát és politikázást: ebben a kontextusban a világ folyásáról és a hatalom helyi és távolabbi képviselőinek viselkedéséről a helyi társadalomban kialakított és folyton alakuló, morálisan megalapozott véleményeket, és a véleményeket megosztó beszélgetéseket. Ennek eredményeképpen alakult ki „a dolgoknak a tudása”, amely kulturális illeszkedésként is értelmezhető: ki kicsoda, mi micsoda, milyen világkép, milyen erkölcs és milyen értelmezések lehetőségeik és érvényesek abban a közösségben, amelynek kisgyerekkorától mai napig tagja.*

A szülők a helyi katolikus pap, Pálffy Dénes tanácsára úgy gondolták, vállalják a tanítással járó anyagi terheket, és a marosvásárhelyi II. Rákóczi Ferenc katolikus gimnáziumba iratták be Domokost: *1942. szeptember 13-án rukkoltam be. Internátusban laktam, 5 évig jártam ott. Öt osztályról van diplomám. Nem volt kiemelkedő tanuló, de mindig teljesítette a feladatait, matematikából kitűnő volt, meg a latint és a francia nyelvet szerette és tudta. A marosvásárhelyi gimnáziumi évek a három*

legfontosabb, életútját és életszemléletét meghatározó szocializációs folyamat egyike volt, a falusi, családi környezetben való belenevelődése és a Román Népköztársaság Néphadseregében töltött három éves katonasága mellett. Az 1947–1948-as tanév tavaszán végezte az ötödikét, de 1948 augusztusa, az egyházi iskolák államosítása után nem folytatta tanulmányait. Ez amiatt is történt, mert édesapját 1944 szeptemberében, a saját házuk előtt egy becsapódó gránát 8 társával együtt megölte, és egyre nagyobb erőfeszítésbe került a családnak az iskoláztatás. De az is lehetett az oka, hogy egyre inkább kockázatosnak tűnt az eléje kitűzött cél: a papi pályát választani. Ő erről a választásról ma így vélekedik: *Én nem kívánkoztam papnak, soha nem kívánkoztam, de már a gyermekesereg, a cimborák is sokszor gúnyolódtak velem, úgy köszöntek, hogy „Dicsértessék a Jézus Krisztus”, csúfoltak, hát viccelődtek s nem tudom mi, s aztán mondták, hogy ilyen pap s olyan pap s nem tudom mi, s aztán én is szégyelltem magamat akkor, pedig most már nem bánám, ha pap volnék.*

1948 nyarától tehát mindaddig, amíg 1951-ben be nem rukkolt, otthon a családjával gazdálkodott. Az 1948-ban, a kommunista hatalomátvétel nyomán kialakuló pártállami rendszer cselekedeteit falusi, a kialakuló beszolgáltatási rendszerrel viaskodó gazdálkodó család tagjaként élte meg, értékelte. Leszerelése után '54-'55 telén nekifogtam, és összeszedtem az egész aktát, amik voltak a szüleimnek. Az adónyugtáig el s mindenig, mert annyiféle irat volt, ezért a beszolgáltatásokért, mindenért. Csináltam egy számvetést, hát 47-ig visszamenőleg kaptam meg minden aktát, s csináltam egy összesítőt, összefűztem doszárba és csináltam egy hatalmas táblázatot, a plakát papír hátára. Megírtam mellé egy olyan táblázatot, a katonaságnál úgy mondták románul, hogy számvetést. Hát volt ejjsze egy olyan 3 és fél vagy 4 és fél oldal, de csak tiszta ceruzával írtam a dolgokat. Azzal fejeztem be, hogy még kérdezze valaki, hogy miért áll omlás előtt a mi kicsi paraszt gazdaságunk, mikor 7 év alatt 33 tehén értékeinek az árát kitevő javakat adtunk az államnak. 7 év alatt. A szeredai piacot vettem alapul, piaci értékeket, aztán arról csináltam egy számvetést. Két dolog mindenképpen figyelmet érdemel a fentiekből. Az egyik az íráshoz, iratokhoz való családi viszony, amibe Domokos belenőtt: a család megőrizte az iratait, és csak az az iratkezelési technika volt szükséges ahhoz, hogy ezeket rendezze és ezekből értelmezéseket alakítson ki, amelyet a katonaságnál sajátított el. A másik: mindezek után fel sem merülhetett egy pillanatra sem benne, hogy a szocialista rendszer a család, a családi gazdaság, a falusi gazdálkodók, a paraszti társadalom javára működne, hiszen a statisztika világosan mutatja az állam valódi szándékait, cselekedeteinek eredményeit: nem a jólétet növeli, hanem a kiszolgáltatottságot és alárendeltséget, nem támogatja, hanem kifosztja a falusi gazdálkodót. A lecke egy életre szól: *Valahogy nagyon visszataszítóan hatott rám, ez a kommunizmus szelleme. Teljesen kiraboltnak éreztem magamat és a népet is. Lelkileg, szellemileg, anyagilag, mindenféleképpen. Úgyhogy mindig vártuk a szebb jövőt, a vége felé, mikor már az idő is telt, s minden, beszélgettünk már a nyugdíjról, ezt-azt. S arra vágytam örökké, hogy a 2000-et érném meg, mert az én rövid felfogásom szerint is, szoktam mondani, hogy addig valami változás kell legyen. Aztán gon-*

doltam arra is, hogy valahol elégtételt kellene kapjon az ember. Aztán meg is jött a változás. Nem voltak tehát illúziói, és amikor már más út nem volt, utolsó pillanatban, 1962 januárjában aláírta a belépési nyilatkozatot: önként lemondott birtokáról és belépett a jobbágyfalvikollektív gazdaság tagjainak sorába.

Tulajdonképp az őt ért hatásokat értelmezve, magára vonatkoztatva döntött úgy, hogy önként kivonul a társadalom szélére, magánéletében is egyedül marad: *Én nem voltam megházasodva. Nem voltam, mert olyan anyagi nehézségek voltak, s kisebb lakásunk. Lényegében úgy le voltunk vetkezettve, hogy hova, merre, mit csináljak. Ott valami alap kell legyen ahhoz, hogy. Azt mondták, hogy vagy a pártba vagy a tömlöcbe, de valamelyikbe betesznek, ha nem akarok a pártba beállni. Mondom be, ha be tudnak, de nem biztos. Mindenhonnan úgy kivontam magam, kívástartam abból a generációból, hogy mindentől úgy kimaradtam.*

Életének igen különleges és tanulságos, a további tevékenységeit jelentősen befolyásoló tanulási időszaka volt az a három év, amíg katona volt. Egy katonai egység vezetője mellett, annak közvetlen beosztottjaként, mint a titkos iratok irodájának felelőse teljesített szolgálatot. Egy ellenőrzés alkalmával egy magyar tiszttel találkozott: *„kérdezte, mi a nehézségem, s hogy érzed magad, beszélgettünk, aztán jó jegyzőkönyvet csinált. Aztán küldött egy instrukciót, mert hiányzott, hogy hogy kell működjön egy ilyen iroda a titkos iratokkal, Mânuiitor de documente secrete,³ egy héten belül meg is kaptam, egy jó kicsi könyvecske, s aztán olvastam végig, olvastam, olyan magyarázatok voltak benne, hogy erősen, hogy örvendtem, hogy küldte, mert meg is értettem jobban mint most, úgy hogy azután bátrabban dolgoztam, mert addig örökké féltem, hogy jól van, nincs jól, hogy van. Az Instrukcióban írta, hogy hogy kell eldoszározni, s se descarcă din registru, unde se află documentul respectiv, la cedosar, cevolum,⁴ mert volt első számú doszár, egyes, kettes, harmadik kötet, kettes számú doszár, egyes, kettes, hármas volum, kötet, s aztán melyik volumban melyik... olyan erősen nyilván volt tartva, mint ahogy a személyiségek nyilván voltak tartva.*

– Ezt már beszéljük, hogy magának ez nagyon tetszett!

– [Élénken] *Nagyon tetszett! Nagyon tetszett az a rend, az a pontosság, az a biztosíték, amit láttam benne, hogy biztonságban vagyok. Biztonságban dolgozok. Az nagyon tetszett nekem, szerettem, az nem esett terhemre, hogy ide is bé kell írni, oda is bé kell írni, ide is kell tenni, oda is... Az nem esett terhemre, mert nekem az a dolgom. Reggeltől estig, felkeltem s este lefeküdtem, hát bent a kaszárnyában, s bent az irodában, mi legyen egyéb dolgom.*

Röviden: iratokat előállító, iratokkal dolgozó, iratokat rendszerező pontos, lelkiismeretes, megbízható – sőt, mondhatni: hivatástudattal rendelkező és hivatását lojálisan és lelkesen végző! – hivatalnokká képezte ki őt a katonaság. Mindez azért is lehetséges volt, mert jó nyelvérzéke volt és nagyon jól megtanult románul. Mindezek

3 Románul: Titkos dokumentumok kezelése.

4 Románul: kiderül az iktatókönyvből, hogy hol található az illető dokumentum, melyik doszár, melyik kötet.

után csak az volt a kérdés, hogy otthoni környezetében mit is kezdhet ezzel a két, kiemelkedő, helyi szinten így kombinálva talán páratlannak mondható tudásával. Ez az ő kérdése is, és a válasza is hamar megszületett: ha nincs „piros könyve” (pártkönyve), akkor semmit. Párttaggá lenni azonban sem hazatérése után, sem a következő évtizedekben nem volt hajlandó – tulajdonképpen számot vetve azzal, tudva azt, hogy egy életen keresztül mellőzött lesz, és leginkább csak fizikai munkát végezhet, nem vállalja ennek a feltételnek a teljesítését.

1962 nyarán összevonták a Csíkfalva község öt településén megalakult kollektív gazdaságokat, létrejött a Nyárádszentmártoni Láng Kollektív Gazdaság, ahol igen nagy hiány volt a hivatalnokokban – ekkor hívták először a könyvelőségre kisegítőnek. A következő négy évben többször visszautasította, hogy párttag legyen, az irodáról kétszer küldték el, kétszer hívták vissza, és közben Sztrátya Domokos világosan látta, hogy munkahelyén, munkájában felkészültségével, értelmi képességeivel kiemelkedik a munkatársai közül, de politikai, világnézeti állásfoglalása miatt csak jobb híján, csak ha nagyon szükséges, akkor számítanak rá. Kereste a lehetőséget, hogy kiléphessen a kollektivista-sorból, 1963-ban levélben kérte a vezetőséget, hogy engedélyezze ezt – persze nem engedélyezték.

Végül 1966-ban pénztáros lett a Csíkfalvi Fogyasztási Szövetkezeteknél, de az igazi fordulat 1969-ben következett be: *Kilyén Laj⁵ javasolt engem, még nem is igen akartam elfogadni, mert iszonyultam attól, hogy kérjem a néptől a pénzt, mert tudtam, hogy nehéz a népnek. Még a papné, a szövetkezet főkönyvelője, aki-vel jó viszonyban is voltam, azt mondta, hogy Domi bácsi ez [a villanyáram – G. J.] egy elfogyasztott valami, annak az árát kéri, mint az üzletben. Tessék itt van egy pakk cigaretta, ki kell fizetni, vagy itt a kenyér, ki kell fizetni. Ez más, nem adó, mert az adószedőt magát az embert is gyűlöltem, ha nem volt hibás, akkor is. Aztán csütörtöki napon hívatott be, Kilyén Lajos, az elnök. Azt mondta, hogy ne, itt van egy ilyen hely, s jelentkeznek többen, de nézd meg, azt mondja, hátha megfelel neked. Gondolkoztam, s mondom, majd esetleg hétfőn felmegyek, s megérdeklődöm Szovátán. Jó, azt mondja, hétfőn menj fel, de én addig is beszélék velük telefonon, ezeket a szavakat mondta az elnök. Pedig nem voltam barát vele. Hétfőn fel is mentem, s mikor bementem, na honnan jött, mi járatban van, kérdezik, s mondom honnan jöttem, s mi járatban. Hárman voltak az irodában, mind a hárman felálltak, s átadták a széket, hogy üljek le. Hát gondolom, Kilyén Lajinak a beszélgetése, itt van az eredménye.*

– Ez mikor volt?

– '69-ben. '69. június 15-én álltam munkába, félévkor.

24 évig tartó folyamat kezdődött: az volt a feladata, hogy havonta kétszer megjelenjen a szovátai központban, ott „felvegye” a munkát: kijelölték a településeket, ahova el kellett mennie, megkapta a települések villanyfogyasztóinak az adatait tartalmazó „könyveket”, majd naponta el kellett menjen a kijelölt településen legalább 40 fogyasztóhoz (ennyi volt a napi norma), mindegyiknél le kellett olvassa a villany-

5 Csíkfalva község Néptanácsának akkori elnöke.

óra állását (ha volt óra, ha nem, akkor a megadott táblázatok szerint ki kellett számítsa a „pausz” fogyasztást), ki kellett számítsa az eltelt három hónap fogyasztásának a pénzbeli értékét, és be kellett szedje a pénzt. Minderről napi elszámolást kellett vezetessen.⁶ Az összegyűlt pénz 24 órán belül postára kellett tennie, vagy ha úgymint, akkor személyesen kellett bevinnie Szovátára. Idővel egy lényeges változás következett be: a villanyfogyasztást számítógépen követték, a számlákat nyomtatják, tehát ő csak leolvasta a fogyasztott értéket, bevezette a könyvbe, egyúttal hozta az elmúlt három hónapfogyasztását mutató nyomtatott számlát, amit kifizettek neki – vagyis nem ő számította ki minden egyes esetben a fogyasztás pénzbeli értékét. Az idő, ami alatt egy ciklus végigment, három hónap, ezalatt járt be minden kijelölt falut – a sorrendet azonban Szovátán döntötték el, tehát egyik nap a saját falujában, másik nap például a távoli, már a Kis-Küküllő-mentéhez tartozó Havadon, harmadik nap a Bekecs lábánál fekvő Kendőben vagy Márkodban kellett „pénzt szedjen” – télen, nyáron, hóban, sárban, forró napsütésben: *Kerékpárral nyáron, aztán mentem busszal is, mikor úgy volt, s kicsi vonattal felfele, télen. De annyit kerékpároztam, egyszer kiszámoltam... kellett a pénzt fogni, spórolni. Kerékpároztam mindig, hogy ne költssem el a pénzt az útra, se sehova. Hanem gyűjtöttem, hogy tudjak házat építeni. Aztán kiszámoltam egyik esztendőben, hogy körülbelül 3600 km-et kerékpároztam abban az esztendőben, leszámítva a vasutat.* Fizetése az átlag fölött volt,⁷ de nyereség volt a neki térített napi kiszállási díj meg utazási pénz is, amit ha biciklivel járt, akkor természetesen nem költött el, csak elszámolással felvett. Fontos, hogy ő osztotta be magának az idejét: *Aztán megcsináltam én egy nap 120-at is, egy alkalommal, ez volt a rekord. Gegest, egy augusztus hónapban, szombat nap volt. Odaérkeztem korán biciklivel, s olyan ködös, ködös reggel volt s felhős, aratás le volt járva, kapálás le volt járva, a mezőn nem dolgozott senki, s minden háznál otthon kaptam valakit, s igyekeztem, igyekeztem, s addig mentem, az ebédemet se ettem meg, egy-egy pohár bort megittam, mert sok jó bor volt Gegesben, s megittam s mentem tovább, s estefelé még jobban, még jobban, s este 9 órakor még ott voltam a legutolsó háznál Rigmány felé, Felszegnek mondták, Kaffai Lászlónak hívták, s még le kellett menjek a falu végére a biciklimhez, s akkor jöttem körbe le Havadra, s akkor ki s az erdőn keresztül, este későn érkeztem haza. 120 fogyasztó volt, s 120 házat inkasszáltam! Aztán 70-80-at sokszor, a nagyobb falukban, Magyaróson vagy Remetén, mentem tovább s tovább, s aki nem volt otthon, kimaradt, aztán visszafelé megint fészültem fel. Szereztem magamnak lyukas napokat...*

Munkáját igen szigorúan ellenőrizték, ha több mint 24 órán át magánál tartotta a beszedett pénzt, akkor már büntették, Szovátán egy könyvelő és egy pénzügyi ellenőr vette át a „könyveket” és a számlákat, kalkulálták újra a számításait, vetették össze a fogyasztás és a beszedett összeg értékeit. Marosvásárhelyről a központból is

6 Amely elszámolások sorozata, rendezve és lefűzve, ott van a tulajdonában! Tehát tudni lehet a papírokból, hogy dátum szerint, naponta melyik faluban, hány fogyasztótól, milyen tarifákat számítva (mert több is volt) hány lejt kapott, milyen számú számlákat adott ki, mikor mennyi pénzt milyen postahivatalban tett fel.

7 Amely fizetésről a papírjai rendezve és lefűzve megvannak!

jöttek ellenőrök, akik a terepen keresték meg: aznap, amikor be volt osztva, valóban ott volt, valóban dolgozott, és az utasításokat betartva dolgozott? A szerelések, bekötések, javítások munkádjait a vidéki központokban kellett a fogyasztóknak fizetnie, az egyetlen ember volt a villamossági vállalatnál, aki valóban mindenkire rendszeresen elment és mindenkitől a helyszínen pénzt szedett, az a díjbeszedő volt, vagyis a helyi társadalomban elterjedt megnevezéssel: *a villanyos*. Ő volt a kontakt-ember, vagyis a személytelen vállalatnak, még általánosabban: az állami monopóliumot kezelő, villanyszolgáltató, távoli és idegen hatalomnak az emberek otthonában megjelenő képviselője, arca, aki törekedett arra, hogy elfogadják, befogadják: *Egyszer elmentem fel elszámolni, s mondták, hogy ott járt a remetei agrármérnöknek a felesége, Szász Benedeknek a felesége, tanárnő volt, valamit lefizetett, de nem ilyen ügyben, s megkérdezték, hogy na, járt ott az inkasszator, s milyen ember, megkérdezte a tanárnőtől. S a tanárnő felelt azt amit, de azt hozzátette, hogy odatettem a széket, hogy álljon fel rá hogy nézze meg a villanyórát, s ő széjjelnézett s vette a lábtörlőt s rátette a székre, s amikor befejezte, akkor a lábtörlőt visszatette a helyére. Azért, hogy ne mocskoljam el, szép fényezett szék volt, lakozott szék, hát álljak rea, hát itthon se állnék rea. Nem nagy dolog, kicsi dolog, de a véleményt alakítja az emberről olyan helyt. Ha rea álltam volna sáros lábbal, s akkor mossa, s a fénye fakul annak a székeknek, akkor az nem lett volna dicséretes dolog, mondjuk. S az ilyesmiért, s másutt más ilyen dolog volt. S egymással beszélgetnek az emberek, s ha elmondják egymásnak kialakítanak egy véleményt, s akkor már nyugton mehet az ember, ha jó a vélemény, s észreveszi, hogy elfogadják. Ha már megbíztak benne, akkor mindenki őt kérdezte, neki panaszkodott, neki udvarolt, az ő jóindulatát kereste. Egyszóval: szolgáltató és fogyasztók találkozásának főszereplője, legáltalánosabb értelemben: a modernizáló szerkezet és az ehhez viszonyuló egyének és közösségek találkozásának „menedzsere és piárosa” volt. De ezen is túl: egy idegen, aki minden otthonban megjelent, akinek ajtót kellett nyitni, aki előtt szerepet kellett alakítani, aki hivatalos személy és vendég is volt egyszerre. Ráadásul ő is földi volt, Nyárad-menti és gazdálkodó, mint a meglátogatott családok legtöbbje! Ami azt jelenti, hogy egy olyan hivatalnok, akivel ki lehetett egyezni, hiszen nem egy idegen (városi, román...) kultúrából jött, vagyis elvárható volt, hogy szabályszerűen, erkölcsösen és a szolidaritás íratlan törvényeit betartva, az informálisan közösségekbe integráltan, kulturálisan illeszkedve és érthetően, tehát kezelhetően viselkedjen. Ebből következett hírneve, ismertsége, a közösségében működő mai státusa is: *Ha elmegyek egy piacra vagy valahova közösségbe, húzzák a ruhámat, hol jár, merre jár, mikor jön nálunk, miért nem jön nálunk. Többször jött nálunk, hát jöjjön el vagy egyszer nálunk is. Efféléssel szólítanak meg, nem azzal, hogy kikerüljenek, hogy fenyegetsenek, hogy valami. Az állam felé is elszámoltam, s a nép felé is 24 évig 26 faluban, ahol van ilyen ember is, és olyan ember is, okosabb ember is, rövidebb felfogású ember is és mindenféle öreg is és fiatal is, gyermek is, mindenféle, de mindenkinek el kell kapni az ő hullámát, hogy megint azt emlegessem.**

1989 után Sztrátya Domokos is visszaigényelte a földjeit, és újra gazdálkodni kezdett, számításai azonban nem valósultak meg, a generációjának tagjai közül is igen

sokan ugyanezt tudták, mondták: *Megdolgoztuk a földet, meg-meg. Megdolgoztuk szigorúan, de aztán kimaradt. Azután ki kellett adjam, s egy része ott maradt műveletlen s a másik része most is már a Berekben. Már a neve, hogy Berek, oda van adva egy fiatal embernek, félhold hely. Tavaly nem adott semmit s még az idén sem, nem tudom mi a szándéka.* Szerencsére, amikor nyugdíjas éveire készült, akkor más szándéka is volt: *azt akarom mondani, hogy onnan, hogy leszereltem nekem az volt a számításom, hogy ahol beszélgettem így, mondjuk magam fajta emberekkel, hogy ha eljövök nyugdíjba, nem megyek a kollektívbe s folytassam ott, normázzak, mert sok nyugdíjas ment, s csinálta. Az embernek már öreg korában a megfeszített munka igen súlyos, hanem inkább nekiülök, s fogalmazom, vázlatot készítek a visszaemlékezéseimről, erről-arról, s aztán utoljára, ha sikerül megírok én is valamit. ...láttam egy öregot itt, Nyárádremitén, Hegyi Lajos bácsinak hívták, akinek a fia ott halt meg azon a bizonyos márciusi dolgokban. Bementem így oda, jártam a munkámat, az öreg egyedült volt, mert meghalt a felesége is, a lányai pedig tanárnők ott szerte-széjjel. Teli volt az asztal papírral, kézírásos papírral, akkor is írt. Mondom neki, na, Lajos bácsi írja a levelet a gyermekeknek biztosan. Én nem levelet írok, azt mondja. Én írok ezt-azt, azt, amit egyszer valaki valahol elolvassa. Legyen, mit olvasson, azt mondja. Azt írom le, ami bennem van, azt mondja. Akkor én is elhatároztam, hogy állj meg világ, mert az öregnek az elgondolását valamilyen formában nem felejttem el, hanem követni fogom. Hát nem történt meg, amit elképzelt, nem kezdett emlékiratokat írni – és ez volt az én kutatói, igen nagy és sorsszerű szerencsém forrása. Megjelentem én, és velem beszélgetve gondolhatta úgy, hogy „leírja, ami benne van”. Egykor majd ezek a beszélgetések – hanganyagként, meg leírva – szintén az irattárának lehetnek majd a részei.*

Az irattározás

Olvasható fent: amikor visszatért a katonaságból, szakszerűen nekifogott a családi iratok rendezéséhez. Célja volt vele: kimutatni, hogy a szocialista állam nem segíti, hanem kizsákmányolja a földműveseket, és ezek szerint amit ideológiailag sulykol, annak a valóságban az ellenkezőjét teszi, azaz: hazudik. Ennek dokumentuma lett az „számvetés”, amelynek sorsa lett, és amelyhez való viszonyulása gyökeres fordulatot hozott irattárosi viselkedésében. De addig is: nemcsak összegyűjtötte a családi iratokat, hogy számvetést készítsen, hanem irattári anyagot gyártott belőlük: három iratcsomót, azaz „Dosar”-t készített. Azaz időrendi (év, hónap, nap) szerint csoportosította, kronológiába rendezte az anyagot, két keményebb lapot tett felső-alsó borítónak, vastag tűvel négy helyen átlukasztotta, spárgával átfűzte, két helyen az alsó borítón összekötötte a spárgát. Az első fedőlapján ez olvasható: 1. sz. DOSAR Adóívek és nyugták 1945–1959–60 évekre, a másodikán: 2. sz. DOSAR 1958–1959–1960 évekre szóló összes iratokkal az adóívek és nyugták kivételével, a harmadikán: 3. sz. DOSAR Földvásárlási szerződések és öröklési iratok. Telekkönyvi akták. 1960 Jobbágyfalva. Ennek a doszárnak a borítója az egykori, iskolai rajztömbjének a borí-

tójából készült, a felső borító belső oldalán olvasható: Sztrátya Domokos IV. A osztály, 1946–1947, az alsó borító belső oldalán pedig az összeállítás dátuma: 1960. III. 13, és a helyszíne: Jobbágyfalva. Mindegyik doszár alján ott a mindkét nevével tartalmazó aláírása: Sztrátya Domokos. A megadott évben hozzájuk került és megőrzött papírok előtt ott egy külön papíron a jelzés: Iratok az ... évre, ezt rövidebben, a családnévét használva írja alá. A kétfajta aláírás váltakozva jelenik meg a különböző, a doszárókba található iratokon. A doszárók iratanyaga nincs lapok szerint számozva: az első vékonyabb, a második ennek több mint kétszerese, a harmadik igen vékony, csak 39 iratot tartalmaz, az első irat 1929-es datálású. Géppel és kézzel írottak, meg nyomtatványok egyaránt találhatók ezek között.

Mindezt azért írtam le, hogy bizonyítsam: Sztrátya Domokos valóban tudott iratokat rendezni. Amikor állami alkalmazott lett, akkor már megkövetelték tőle, hogy rendszeresen, az állami vállalat iratgyártási szabályai szerint, annak rendszerébe illeszthetően hozza létre az iratokat. Ezeket már csak évente kronológiai sorrendben bekötni és rendezni, megőrizni kellett. Például négy doszárja van, amelyekben az 1969. július–1993. február közötti papírokat gyűjtötte. A napi adatokat két, a havi összefoglalást lehetővé tevő nagyobb, nyomtatott ívre vezette fel, és az íveket évenként csoportosította. A napi adatok: melyik településen volt, hány családnál olvasta le a fogyasztást, állított ki nyugtát, mennyi volt egyes családoknál a fogyasztás, mennyi volt az egyes családoknál ennek pénzügyi ellenértéke. Ezeket az adatokat összesítette települések szerint, majd havonként, minden második ív végén. Az első években nem, de utána elkészítette ezekről az adatokról az éves összefoglalásokat is. Sztrátya Domokosnak nem esett nehezére mindez: *szerettem a statisztikákat csinálni, papírokat írni, ez volt a hobbim*. 1969-től 1976 decemberéig, amíg elkészült az új háza, amelyben már volt villanyáram, esténként, hazatérés után, lefekvés előtt, petróleumlámpa mellett végezte mindezt. Gyakorlottan, könnyedén írt: már a gimnazista éveiben tollal, ceruzával, majd golyóstollal. Megmutatta, amikor egyik beszélgetésünk után nekem ajándékozta az 1962-ben a kollektív irodáján kapott, emlékként épen megőrzött tintaceruzáját: bicskával hegyezte, és nem „faragta”, hogy hosszú, elvékonyodó legyen a grafit, és hosszan, az ujjai közé simítva fogta, nem görcsösen, mint általában a falusiak. Így sok ideig tudott írni anélkül, hogy elféradtak volna az ujjai. Nemcsak tudott iratokat rendezni: adott korszakban identitásához tartozott, egzisztenciális szükséglete volt mindez.

Irattár – archívum

A kérdés, amely a bevezetőben felállított kettősség: irattára van, archívuma nincs – magyarázatához vezet, a következő: mikor, és mi okból hagyott fel az iratainak rendezésével és ezzel kapcsolatos ambícióinak megvalósításával?

1963-ban történt, amikor a kollektív irodában, Szakács Ernő főkönyvelő mellett, annak munkatársaként dolgozott, hogy elhelyezték a jobbágyfalvi katolikus plébánost, és a döntés megváltoztatásáért folyamodtak egy kérésben Márton Áron pü-

pökhöz a jobbágyfalvi katolikus hívek. A folyamodványt Sztrátya Domokos fogalmazta meg, majd tisztázta le. Igaz, nem írta alá. Az ügy vizsgálatára kiszállt a Szekuritáté, és első pillanattól őt tekintették első számú kezdeményezőnek és bűnösnek. Védekezéséppen nem mondhatott mást, mind azt, hogy ő csak megfogalmazta a többiek felkérésére a folyamodványt, de nem írta alá. A vallatás és megfélemlítés azzal végződött, hogy a helyi rendőr kíséretében, a Szekuritáté kocsjával hazaküldték, hogy hozza el a fogalmazványt, amit utóbb letisztázott. Megkereste, megkapta a fogalmazványt, de közben megkereste azt a „számvetést” is, amelyben összegezte a családja gazdasági elnyomorodását az állami kötelezettségek miatt, és arra gondolta, hogy szerencséje van, hogy nem házkutatással kezdte nála a Szekuritáté, ezt a pápirt gyorsan elégette, csak utána vitette vissza magát, a fogalmazvánnyal a kezében, az irodába. Végül „nem lett börtön belőle”, de megfenyegették: tudják, hogy államellenes érzelmű, figyelni fogják ezután is. Eddig csak sejtette, de ekkor bizonyossá vált számára, hogy milyen egzisztenciális veszélyt jelent ez számára: lehet úgy értelmezni a „hobbiját”, hogy adatokat, bizonyítékokat gyűjt a pártállami rendszer működésének negatívumairól, és ezért a rendszer ellenségének nyilváníthatják és meghurcolhatják. Számot vetett ezzel, és ezt nem vállalta. Az egy „számvetésen” kívül más iratokat nem semmisített meg, de az irattárának egy részét rejték helyre (szénapadlás, gabonás padlása) menekítette, és csak 1989 után jóval, sőt, egyesek esetében az én érdeklődésem nyomán kezdett megint foglalkozni ezekkel az iratokkal. Vagyis 1963-ban, 32 éves korában, helyzetét mérlegelve, nem a megőrzés, hanem ideiglenesen a felejtés mellett döntött.

1989 után, a megváltozott politikai felételek között, figyelme újra az irattározás fele fordulhatott volna – de a megváltozott gazdasági feltételek, az ezekhez kapcsolódó gyakorlatok kerültek előtérbe, a megszokott kismennyiségű irattermelésen kívül (bevételek–kiadások nyilvántartása, pénzkölsönzés nyilvántartása, vagy a falinaptárak hátán az elhalálozások idejének, körülményeinek nyilvántartása) nem írt. Tervezte azelőtt, hogy „nyugdíjas korában” életének fordulóira visszaemlékszik majd, de az idő telt, az energiáit az egyre kevésbé jövedelmező gazdálkodás emésztette fel, és kedve is lassan elfogyott.

Mi a helyzet tehát az archívummal – Sztrátya Domokos archívumával? Ember Győzőnél olvashatjuk, hogy „archívum – a levéltár latin neve, a görög archeion szóból származik. A magyarországi latinban nemcsak a levéltárat, hanem olykor az irattárat, vagy annak régebbi részét is nevezték archívumnak. [...] Jelentése részben a levéltár szó jelentésének felel meg – pl. a Párttörténeti Intézet Archívuma –, részben azonban mást is jelent. Archívumnak neveznek egyes dokumentumfajtákból összeállított gyűjteményeket, amelyek – ha nem is teljes egészükben – történeti forrásértékkel rendelkeznek. Ilyenek pl. a film-, a hanglemez-, a hangszalag-, a sajtóarchívumok. Van köztük olyan, amely teljes egészében levéltári anyagnak minősül, van olyan, amelyik csak részben vagy egyáltalán nem.” (Ember 1982: 67.) Ezek szerint levéltár és archívum: ugyanaz. Tehát azt állítva, hogy Sztrátya Domokosnak van irattára, de nincs archívuma, azt szándékoztam mondani, hogy irataira sem ő, sem más nem tekintett azzal az igénnyel, hogy azt dokumentumoknak tekintse, történelmi

forrásértéket tulajdonítson neki, és mindennek a megvalósítására a fenntartásáról gondoskodjon, azaz levéltári intézményként kezelje. A levéltári intézmény meghatározása Embernél: „olyan intézmény, amelynek az a rendeltetése, hogy fenntartójának a levéltári anyagát biztonságosan megőrizze, és fenntartója céljaira minél használhatóbbá tegye. A levéltári intézménynek tehát kettős rendeltetése van: a gondjára bízott levéltári anyag biztonságos megőrzése és annak minél használhatóbbá tétele.” (Ember 1982: 68.)

Tehát ha Sztrátya Domokos mindarra, ami papír és fénykép, ami akár rendezett, akár rendezetlen formában a tulajdonában van, úgy tekint, akként kezeli, hogy 1. azok történelmi dokumentumok, történelmi forrásértékük van, 2. azokat biztonságosan meg kell őrizni, és 3. azokat saját céljaira (vagy más célokra) minél használhatóbbá kell tennie, akkor teljesül a feltétel, hogy ő archívummal rendelkezik. Nem elég tehát az, hogy tanulmányai alatt, után iratok megfogalmazására, használatára alkalmassá vált, hogy speciális képzettsége alkalmassá teszi arra, hogy iratait irattári szabályoknak megfelelően formailag rendezze, és ezeket őrizze. Kell egy olyan felismerés, olyan szándék, olyan ambíció, ami a paraszti közösségek tagjaiban jellegzetesen akkor alakul ki, ha magát többre tartja, mint parasztnak, ha magára mint az osztályából kiváló-kiemelkedő, osztályát képviselő értelmiségire, vagy legalább értelmiségire is tekint. A népi írók korszakában talán ezt nevezték paraszti öntudatnak, a többiek helyett is szólás ambíciójának, szándékának. Nem az a kérdés hát, hogy amikor kívülről megérkezik a kutató, és szóba áll Sztrátya Domokossal, beletekint irataiba, akkor milyen véleményt formál irattáráról, és milyen rendezést, intézményesülést képzelt le. Az a kérdés, hogy Sztrátya Domokos hogyan gondolkodik, hogyan viselkedik. Vagyis, a fentebb vázolt, beavatkozásként értelmezett helyzetben: az a kérdés, hogyan viszonyul a felkínálkozó új, korrekciós lehetőségekhez. A kutató megjelenése és beavatkozása következtében, ennek hatására, életének alkonyán, egy kialakuló hosszabb, hiszen 2014 ősze óta folyamatosan tartó kapcsolat, érdeklődés stimuláló hatására Sztrátya Domokos megvalósíthatná egyik, elfeledett álmát. Fentebb, az életútja bemutatásának a végén említettem, hogy volt egy olyan nyáradremetei idős ember, aki az emlékiratait írta, és neki is megmutatta, ekkor gondolt arra, hogy nyugdíjas korában ő is ezt kellene tegye, írjon „ezt azt, ami bennem van”, amit valaki valamikor elolvas majd. Dehát előbb jött 1989, majd a földek visszaadása és a gazdálkodó lét restaurációjának kísérlete, mint az 1993-as nyugdíjba vonulása. Az kijelenthető, hogy Sztrátya Domokos önképét egy kettősség jellemezte: többnek tudta magát, mint gazdálkodó, de nem vállalta az új korszakban a kiemelkedést biztosító ideológiai megfelelést, a képmutató alkalmazkodást. Emiatt nem lehetett több munkás-gazdálkodó falusinál, nem élhette a tanultsága-képességei szerint elérhető tisztviselői-értelmiségi életmódot. Igaz, egy percig sem lázadt sorsa ellen: legalább ekkora, ha nem nagyobb szerepe volt sorsa alakulásában annak a kötöttségnek, amely családjának, édesanyjának és testvéreinek életmódjához kapcsolta őt. Özvegy édesanyját és szellemi fogyatékos bátyját támogatta, ápolta azok haláláig. Az iratai fölött pedig lassan múltak az évek, évtizedek: *Hát én nem is népszerűsítettem, nem mondtam senkinek se, nem látta ezt senki, nem mertem volna, mert fél-*

tem... A kérdésre, hogy mit gondol, mi lett volna, ha én nem jövök és nem gyűjtöm össze, a következőt válaszolta: *Én csak azt gondoltam, hogy így ahogy van átadom Lacinak,⁸ s hogyha nyugdíjas lesz, elkerül a sor arra, hogy unalmában megnézi, hogy ez mit csinált ez valamikor, a kíváncsiság ráviszi, hogy nézzen végig rajta, akkor meglát holmit benne, ő vagy az ő gyermekei, mert a másikat még úgy se érdekli, úgy gondoltam, esetleg, ha kezibe kerül valakinek, de ez már egy bizonytalan, sötét gondolat volt, mind aki a ködbe támaszkodik.*

Esély?

Milyen esély van arra, hogy ezután legyen Sztrátya Domokosnak archívuma? Adott néhány feltétel, hogy szemléletet váltson, és irattárára úgy tekintsen, mint saját élet-történetének, de ugyanakkor a vidéki kollektivizálás, villamosítás és villanyhasználat dokumentumaira, a megírandó, megírható történetek forrásaira. Egy feltétel kivételével: az eltelt idő, az ő idős kora. Mondja, tudja, hogy kevés ideje van hátra, hiszen 2017 februárjában tölti a nyolcvanhatodik életévét. De azt megtette, hogy 2015 nyarán több napi munkával a padlásról, gabonásból előkereste az számomra az ott rejtőző papírokat, és halomba rakta őket a nagyszoba asztalára. Előbb ezeket pakoltuk le az asztal melletti padlára, és az általam hozott négy irattartóban csak a villamossági vállalat alkalmazottjaként gyártott, megőrzött iratait tartotta az asztalon, esetenként onnan emeltem ki annak az évnek az iratait, amelyeket együtt lapoztunk át, és amelyek a beszélgetéseink kiindulópontjait képezték. Majd 2016 júliusában került sor igazából az én beavatkozásomra: iratcsomók kialakítására, a kialakított iratcsomók irattartókba való csoportosítására irattartókat, meg az irattartók számára polcot vittem neki. Megkértem, hogy mire legközelebb jövök, mindazokat az iratokat, kéziratokat és nyomtatványokat, amelyekkel rendelkezik, egy helyre, ezekbe a doszárokba, irattartókba, polcokra csoportosítsa. Ez megtörtént – vagyis bevallása szerint a létező iratokat összeszedte és ide elhelyezte. Bevallása szerint a létező iratokat: én nem nyitottam fel a padláját, nem kutattam a tévé alatti asztal polcán, nem húztam ki az asztal fiókját, hogy ellenőrizsem, valóban minden iratot elvett-e onnan. Ide elhelyezte: nagyság szerint, meg a saját elképzelése szerinti csoportosításban. Többször is megtörtént, hogy az iratok egy részét szétterítettük az asztalon, és kérdezgettem őt ezekről. Felmerült az is, hogy listát készít az egyes iratcsoportokról: családi iratok, a kollektívben keletkezett, a kollektívvel kapcsolatos iratok, a villamossági vállalatnál töltött korszak iratai, és az újrakezdődő gazdálkodást dokumentáló iratok. De megmaradtunk a beszélgetéseknél, továbblépés nem történt. Jellemző az, hogy amikor érkezem, egy-egy irattal fogad: nézsem csak meg, mit talált, és arról kezdünk beszélgetni, hogy az mikor, milyen körülmények között keletkezett, miért őrizte meg. Ennek az a következménye, hogy egyelőre az általa „feltárt” iratokkal többet foglalkozunk, beszélgetünk róluk – de azt, hogy legközelebb mi lesz az,

8 Unokaöccse, Dászkal László, aki ma feleségével együtt gondot visel rá.

amivel fogad, mit is vegyen elő, kéréseimmel eddig kismértékben sikerült befolyásolni. Ugyanis, véleményem szerint, nem az foglalkoztatja, hogy mi az, amiről mondanivalója van, amiről történeteket szeretne nekem mondani – hanem arra törekszik, hogy kitalálja: mi az, mi engem érdekelhet. Azt szeretné kitalálni, hogy nekem mi is az elképzelésem, melyek a szempontjaim, Ahogy mondja: *Melyik nap jutott eszembe, hogy annyi idővel a leszerelésem után, az eltávozásom után, az Isten rendelt valakit, a tanár úr személyiben, aki fenékiig belenéz abba az elvégzett munkába, ami össze van sűrítve abba a doszárokba! Még arra is kiterjed a figyelme, hogy nem kellett volna térkép, hogy megkapjam a falukat, hát kellett rajzolni térképet is! Hogy nem olyan szemmel nézi a tanár úr, mint azok, akik azt mondják, hogy tekeregtél eleget, hányódtál eleget, hanem más szemmel. Az eléggé homályos számára, hogy milyen is ez a „más szemmel”, mi is az tulajdonképpen, amit én keresek, értékelek – de az bizonyos, hogy én nagyra tartom, értékelem ezeket az iratokat, és ezekkel együtt őt, az iratok létrehozóját, megőrzőjét és tulajdonosát is.*

Ha nincs cél és rend, és ha én nem avatkozok határozottan közbe, és nem adok célt és nem szervezek rendet – akkor lesz-e Sztrátya Domokosnak archívuma? Ez egy alapvető módszertani dilemma: kié az archívum? Úgy gondolom, ha mindezt megteszem, akkor az már nem az övé – hanem az enyém lesz! Dehát kialakulhatnak, megjelenhetnek-e ezután az ő szempontjai? Vannak, lehetnek, vagy ez az én kutatói vágyam, álmom csak?

Folyamat van, hetente találkozunk, beszélgetünk. Dokumentálom mindezt, és izgatottan várom az eredményt.

Szakirodalom

Ember Győző

1982 *Levéltári Terminológiai Lexikon.* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltártan és történeti forrástudományok, 4.) Akadémiai Kiadó, Budapest. Elérhetőség:https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLkiadv4_04/?pg=0&layout=s (letöltés időpontja: 2016. 11.10.)

Vajda András

2013 *Az írás és az írott szó hatalma. Az írás a mindennapokban egy Maros menti településen.* (Emberek és kontextusok, 9.) Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.

Arhiva lui Domokos Sztrátya. Există sau nu?

Domokos Sztrátya din satul Valea, județul Mureș (n. 1931), în timpul serviciului militar a avut sarcini legate de arhivare, apoi revenind acasă s-a apucat de organizarea documentelor familiei sale de agricultori, formând diverse colecții de documente după placul său. La mijlocul anilor șaizeci, datorită hărțuirilor Securității, a renunțat la această activitate de arhivare. În zilele noastre a revenit la această activitate la încurajările cercetătorului, astfel că s-a ajuns la o situație nouă, o situație experimentală. Întrebarea cercetătorului ar fi următoarea: ar fi posibil ca în zilele sale de bătrânețe acest bărbat să-și reorganizeze documentele conform unor noi puncte de vedere proprii sau acest material se va structura după intervenția și ideile cercetătorului, adică: a cui va fi arhiva ce se formează din documentele lui Domokos Sztrátya?

The Archive of Domokos Sztrátya. Is it there or not?

Domokos Sztrátya from the village of Valea, Mureș County (born in 1931) was working in the archives during the army, then returning home, he arranged the documents of his farming family, making different collections by following his own concepts. At the middle of the 1960s he stopped this activity due to harassment by the Securitate. In our days he started to work again, because of the encouragement of the researcher, thus we are dealing with a new, experimental situation. The question of the author is the following: it is possible that in his elder days this man will reorganize his documents by his own, reformulated viewpoints, or this material will be structured according to the interference and ideas of the researcher, so: to whom will belong the archive of the documents of Domokos Sztrátya?

Képek

1. Sztrátya Domokos

2. A könyvespolc a rendezetlen iratokkal

KIMUTATÁS

az 1958 évben fizetett összes adóról.

Adó adó	Föld- adó	H.D.P.S.	Kamat	Ön- adó.	Érték- tétel.	Összesen	Vnygta, összesen
1. IV. J.S.	740	-	100	-	-	740	Ch. U.K. M. 00. 000
1. V. J.S.	100	-	-	-	-	100	Ch. U.K. M. 03. 16. 60
1. VI. J.S.	-	1000	-	-	-	1000	Ch. U.K. M. 03. 16. 90
1. VII. J.S.	-	-	-	-	40	40	Ch. U.K. M. 03. 16. 90
1. VIII. J.S.	790	60	130	-	-	980	Ch. U.K. M. 03. 16. 90
1. IX. J.S.	-	-	-	60	-	60	ABOM. 00. K. 666
1. X. J.S.	-	69	-	-	-	69	Ch. U.K. M. 03. 16. 90
ÖSSZESEN	1630	239	230	60	40	1984	

1958. X. 10.

Sztrátya Domokos

5. Kimutatás az 1958-ban fizetett adókról

Január

1	hétfő
2	kedd
3	szombat
4	vasárnap
5	hétfő
6	kedd
7	szombat
8	vasárnap
9	hétfő
10	kedd
11	szombat
12	vasárnap
13	hétfő
14	kedd
15	szombat
16	vasárnap
17	hétfő
18	kedd
19	szombat
20	vasárnap
21	hétfő
22	kedd
23	szombat
24	vasárnap
25	hétfő
26	kedd
27	szombat
28	vasárnap
29	hétfő
30	kedd
31	szombat

Február

1	hétfő
2	kedd
3	szombat
4	vasárnap
5	hétfő
6	kedd
7	szombat
8	vasárnap
9	hétfő
10	kedd
11	szombat
12	vasárnap
13	hétfő
14	kedd
15	szombat
16	vasárnap
17	hétfő
18	kedd
19	szombat
20	vasárnap
21	hétfő
22	kedd
23	szombat
24	vasárnap
25	hétfő
26	kedd
27	szombat
28	vasárnap
29	hétfő

Március

1	kedd
2	szombat
3	vasárnap
4	hétfő
5	kedd
6	szombat
7	vasárnap
8	hétfő
9	kedd
10	szombat
11	vasárnap
12	hétfő
13	kedd
14	szombat
15	vasárnap
16	hétfő
17	kedd
18	szombat
19	vasárnap
20	hétfő
21	kedd
22	szombat
23	vasárnap
24	hétfő
25	kedd
26	szombat
27	vasárnap
28	hétfő
29	kedd
30	szombat
31	vasárnap

Troj is körömfőzés miatt maradt szünet volt, pedig ahol illigaz nem volt.

6. 1960-as Előre falinaptár bejegyzésekkel

Összesen 445,14 x 70,80 1951. 11. 17. 1951. x PO 53 133 x 64 x 2 60 x 201 30 60
 Készített a legnagyobb pontossággal Sztrajta János úr

— 7 lapos víznyomok kiműzése készült 100,00 lei
 — 2. derangium korhosi nettó készlet 337,71 lei nettó készlet
 — 2. 50 lap "tervező" lap száma 689750 1960. 12. 31. évi mérleg 1960. július 1. től 1960. július 30. ig.

Össz = 4339,05 lei

6338,15 -
 4339,05
 Össz = 2.009,10 lei juttat, a család fenntartására irántigul kiadások.

A jelen nyilatkozat készítésével feljegyzem a természetis valóságot tükrözök, és bármikor ellenőrizhető.

Jegye Sztrajta János úr
 Jólhagyóval 1961. 5. 6.

Másolat.

Bevételek.

1 dbt. víznyomok kiműzése	100,00 lei
1 " díjazás, piacton	6,50 " 50 "
2046 kiadás	2 488,50 "
széna pénz	866,50 "
széna pénz	412,80 "
" " " " " " " "	2 58,60 "
" " " " " " " "	40,61 "
" " " " " " " "	2 8,64 "
" " " " " " " "	2,1 " "
Össz =	6338,15 lei

7. Bevételek–kiadások az 1960-as évben az 1960-as Előre falinaptár hátoldalán